

הוא ית' הבורא

ברוך אתה יי אלקינו מלך העולם
יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל

המילים מיוסדים על דברי הנביא ישעיה פרק מ"ה ז':

יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע.

[עי' ברכות דף יא: - כתיב 'רע' וקרינן 'הכל', לישנא מעליא]

**הַמֵּאִיר לְאֶרֶץ וְלְדָרִים עֲלֶיהָ בְּרִיחַ מִיּוֹם
וּבַטּוֹבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית**

ג' רע"ג: ומחדש טובו / וטובו מחדש, וכך באבודרהם וכן בברכת המזון: וטובו הגדול תמיד לא חסר לנו.

ג' רס"ג והרמב"ם: המאיר לארץ ולדרין עליה המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית.

אין זה 'חוק' שהשמש עולה בבוקר אלא רחמיו וטובו! ז"ל הרמב"ן (סה"מ שכחת הלאוין א'): שנצטוונו מצוה ראשונה בקבלת מלכות שמים, כל' שנאמין שיש אלו"ק (1) פועל כל הנמצאות, מציאן מאין מוחלט אל היש שהם עליו ואל היש שיחפרין בו בכל זמן מן הזמנים. והוא שאמר ית' "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" שהיא מצוה ב' מונה.... צוה אותנו בזאת האמונה שהיא יסוד התורה. וכפל לנו מניעה בכפירה ממנה שהוא בטול כל אמת, והוא אמרו "השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים". ירצה בזה שלא נשכח עיקר האלקות ונכפור או נסתפק בו לומר שאין אלו"ק ושהעולם קדמון בעצמו, או קדמון בסבה ועלה לא ישנתה, ונתן הראיה במצוה ובמניעה הנזכרים יציאת מצרים שנעשה באותות ובמופתים מחודשים, משנים התולדות, מורים על אלו"ק קדמון חפץ ויכול ומחדש, שענין יציאת מצרים ליודעיו משתק כל כופר בחדוש העולם, ומקיים האמונה בדיעת האלו"ק והשגחתו ויכלתו בפרטים ובכללים.

בערבית אומרים "אשר בדברו מעריב ערבים". מה בא "בדברו" להוסיף? מה היה חסר אילו אמרנו רק "אשר מעריב ערבים"? עי' במורה נבוכים ח"א פרק סה:

"... כל מה שנמצא במעשה בראשית, ויאמר... ויאמר... ענינו רצה או חפץ.... כן אמר 'בדבר יי שמים נעשו' - כמו 'וברוח פיו כל צבאם' כשם ש'פיו' ו'רוח פיו' הם השאלה (im übertragenen Sinne), כן 'דברו' ו'מאמרו' השאלה, והכוונה - שהם נמצאו בחפצו וברצונו".

ז"ל האבודרהם: וטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ר"ל על זריחת האור בכל יום שנא' בו 'כי טוב', ואמר 'מעשה בראשית' כי כמו ש'בדיל בין האור ובין החושך בששת ימי בראשית כמו שנא' 'ויבדל א' בין האור ובין החושך' כך הוא מתמיד אותה הויה בכל יום.

.... מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית

תהילים יט: הַשָּׁמַיִם מִסְפָּרִים כְּבוֹד קִלְיָנָהּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מִגִּיד תִּרְקִיעָה: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אִמְרָה וְלֵילָה יִתְחַהֵּד עֲדָתָה:

השמים מספרים כבוד ק-ל. המשורר עזמו פירש את הדבר: 'אין אומר ואין דברים' אינן מדברים עם הצריות, אלא מתוך ש'צכל הארץ ילא קוס' ומאירים לצריות, מתוך כך מספרים הצריות "כבוד ק-ל" ומודים ומצרכים על המאורות.

ומעשה ידיו מגיד הרקיע. הכוכבים ואח המולות, שהם מעשה ידיו של הקב"ה, אשר הם שם, כמו שנאמר 'ויתן אותם אלקים צרקיע השמים', ומשם מגידים כבודו: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אִמְרָה. מעשה בראשית מתחדש מיום אל יום: לערב חמה שוקעת, וזורחת לזכר, וממון כך יציעו הצריות אמרי שנה, על ידי

הימים והלילות, שמורים את הצריות לקלם ולהודות.

[אגב על פי מזמור זה המושך הברכה:

טוב יצר כבוד לשמו [על ידי ש] מאורות נתן סביבות עזו...
תתברך יי אלקינו על שבח מעשי ידיך ועל מאורי אור
שעשית יפארוך סלה.

[ג' הרמב"ם: ומאורות אשר יצרת חמה יפארוך סלה]

איתא בגמ' סוטה דף מ. "בזמן שש"צ אומר מודים, העם מה הם אומרים? אמר רב 'מודים אנחנו לך ה"א על שאנו מודים לך'.
פרש"י: על שאנו מודים לך - על שנתת בלבנו להיות דבוקים בך ומודים לך:

זה מטובו שנתן מאורות שע"י נביע שבחו.

בעיני חז"ל ברכות אלו מבדילות בין צדיק לרשע:

... אלא רשע בחייו חשוב כמת, מפני שרואה חמה זורחת ואינו מברך 'יוצר אור', שוקעת אינו מברך 'מעריב ערבים'; אוכל ושותה ואינו מברך עליה. אבל הצדיקים מברכין על כל דבר ודבר שאוכלין ושותין ושרואין וששומעין ולא בחייהם בלבד אלא אפי' במיתתן מברכין ומודין לפני הקב"ה שנאמר 'עלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות נח בגרומם'

תנחומא פ' וזאת הברכה פ"ז

וכן ניתן ללמוד על חשיבות שתי ברכות אלו מתוכחת הנביא לפני החורבן:

'הו'י מְשִׁכֵּמִי בִּבְקָר שִׁכְרִי דְרַפּוֹ, מְאַחֲרִי בְנִשְׁפִּי וְיִדְלִיקֶם.
וְהִיָּה כְּנֹר וְנִגְלֵל תִּף וְחִלְלִי וְיִנֵּן מִשְׁתִּיָּהֶם, וְאֵת פֶּעַל ה' לֹא
יִבִּיטוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא יֵאָמֵר. לִכֵּן גָּלָה עֲמִי מִבְּלִי דְעֵת...'.

'וזאת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו
לא קלסוהו שחרית 'יוצר אור' ולא ערבית
'המעריב ערבים'

ישעיה פרק ה פסוק יא-יג; רש"י, ורד"ק בשם חז"ל

.....

הוא ית' המלך השליט היחיד

אך פשטא דקרא בישעיה אינו על בריאת האור והחושך
הגשמיים:

יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע.

יוצר אור לצדיקים, ובורא חושך לנבל. וכן עשה שלום ובורא רע - רש"י

יוצר אור לישראל בגלות צל על ידי שממליך את כורש, ובורא חושך למלכי צל שיעול כורש המלוכה מהם - מהר"י קרא

הנביא מביא אור וחושך שהקב"ה יוצר ובורא בפסוק כמשל, וכונתו לממשל.

הגם שגראה למראית עין כאילו האומות וממשלותיהם, מלכיהם ושריהם, הם הקובעים חיי הכלל והפרט, אין הדבר כן. יש מלך

הלא דא היא צכל רעמא וגו' ואלמלא ציצומי אורחותי לפרנסת עניים, מהיכן הייתי צונה כל הפלטרין הללו? מעתה איני מפרנסם. כך דרש רבי מנחם.

- רש"י

עוד מלתא בפס מלכא קל מן שמיא נפל, לה אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותא עדת מנח: ומן אנשא לה טרדין ועם חיות ברא מדרג עשבא כתורין לה יטעמון ושבעה עדנין יחלפון עליה עד די תנדע די שליט עליא במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה: בה שעתא מלתא ספת על נבוכדנצר ומן אנשא טריד ועשבא כתורין יאכל ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די שיערה פנשרין רבה וטפרוהי כצפרין:

ולקצת יומיא אנה נבוכדנצר עיני לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב ולעליא ולעלאה ברבית ולחי עלמא שבחת והדרת די שלטנה שלטן עלם ומלכותה עם דר ודר:

וְכָל דַּאֲרִי (דִּירִי) אֲרַעָא כְּלָה (פְּלָא) חֲשִׁיבִין <רְנוּמִי אִמְרוּ (יומא כ):> הֵיא חִירָגָא דִּיּוּמָא <לֵא> שְׁמִיָּה, אֲנִי הִנֵּה אֲנִי חֲשִׁיבִין וְכִמְצַבִּיָּה עֲבַד בְּחִיל שְׁמִיָּה וְדַאֲרִי אֲרַעָא וְלֵא אִתִּי דִּי יִמְחָא בִידָה וַיֹּאמֶר לָה מָה עֲבַדְתִּי: בְּה זְמַנָּא מְנַדְעִי יִתּוּב עָלִי וְלִיקֶר מְלִכּוּתִי הִדְרִי וְזוּי יִתּוּב עָלִי וְלִי הִדְבְּרִי וְרַבְרַבִּי יִבְעוּן וְעַל מְלִכּוּתִי הִתְקַנַּת וְרַבּוּ וְתִירָה הִסְפַּת לִי: כְּעַן אֲנִי נְבּוּכַדְנֶצַּר מְשַׁבַּח וּמְרוֹמִם וּמַהְדֵּר <תרגם רס"ג: ומפאר> לְמַלְכָּה שְׁמִיָּה, דִּי כָּל מַעֲבָדוּהִי קְשׁוּט, וְאַרְחָתָה דִּין, וְדִי מַהְלֵכִין בְּגוּה יָכֵל לְהַשְׁפִּילָה <ומתנשא>:

[נסהדרין דף צב: א"ר יצחק, יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע, שאילמלא בא מלאך וטסרו על פיו ביקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים. <לעד"נ דח"ו לדמות שיריו לשל דוד שאמר בדוה"ק ומכילות כוונות רבות קדושות לבד פשוטיות. אלא דדייק לומר שבקש לגנות כ"ו ור"ל בפני המון אשר אינם מבינים זולת הפשטיות לומר גם אנכי אוכל עשות כמוהו - רש"ש >]

דברים רבה - פרשה א פסקה ה

אילו אחר אמר "וכל דיירי ארעא כלא חשיבין", היו אומרים [שמא] זה [ש]לא שלט על שני זבובין מימיו, הוא אמר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין? ניותר שהיה נבוכדנצר הרשע ששלט בעולם כולו שנאמר (ירמיה כ"ח) וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו מן מה שכתוב (דניאל ב') "ובכל די דארין בגי אנשא חיות פרא ועוף שמיא יתב פיידה ויהשלטון בקלהון", לזה נאה לומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין.

לעולם, חוקיו ומשפטיו הם הקובעים, והוא המנהיג את העולם.

המלך המרום... משובח ומפואר ומתנשא

בפסוקי דזמרא, ב'אשרי', כבר הזכרנו רוממות המלך:

תהלה לדוד. אַרְוֹמָמָה אֱלֹהֵי הַמֶּלֶךְ וְאַבְרָכָה שְׁמֶה - לְעוֹלָם וָעֶד: ואמר, ארוממך אלקי המלך - ארוממך בלבי ובלשוני, שאתה הוא המלך באמת, וכל המלכים והמנהיגים תחתונים ועליונים תחת ממשלתך, ואתה רם עליהם. רד"ק
אומרים שהוא מרום "מאז". המפרשים כתבו שהוא ע"פ הנאמר במזמור צ"ג "נכון כסאך מאז, מעולם אתה".

אומרים שהוא "משובח ומפואר". לשונות אלו אמרנו כבר בברוך ש אמר "משובח ומפואר בלשון חסידיו ועבדיו... נשבחך ונפאריך... מלך משובח ומפואר עדי עד שמו הגדול".
'לשבח' דבר היינו לבטא הטוב שבו
'לפאר' היינו לבטא התפארת, דהיינו שראוי לרוץ וספק צרכיו (ע"פ רס"ג)
נאמר שהוא ית' מתנשא. אחד מפירושי "מתנשא" כאשר שמשפיל גאים ואויבים:

ישעיה לג, י: עֲתָה אָקוּם יֹאמֶר יי, עֲתָה אֲרֹמָם עֲתָה אֲנִישָׁא: תהילים ז, ז: קוֹמָה יי בְּאַפָּה הַנֶּשֶׁא בְּעִבְרוֹת צוּרֵי וְעוֹרָה אֵלִי מִשְׁפָּט צִיּוֹת: שם צד ק-ל נקמות יי ק-ל נקמות הופיע: הַנֶּשֶׁא שֵׁפֶט הָאָרֶץ הָשֵׁב גָּמוּל עַל גָּאִים:

והיכן אומרים כן בפסוקי דזמרא? בברוך שאמר לא מזכירים מדה זו! אולי ב"א... ואת כל הרשעים יאבד" וב"א... ודרך רשעים יאבד" ובמיוחד ב"א... משפיל רשעים עדי ארץ"

ברם מצינו לשונות אלו בסוף פ"ד של דניאל מפיו של נ"נ ב"פ"ה של דניאל בא קיום הנבואת ישעיה "בורא חשך... ובורא רע" על נפילת מלכות בבל. בסוף פ"ד באה הודאה של נ"נ שהקב"ה יכול להשפיל גאים, אשר הוא מענין פ"ה. ב"פ"ד מדובר מהשפלה שעברה על נ"נ.

הקב"ה מלך שמובח ומפואר - אך גם מתנשא נגד רשעים!

סַפֵּר דְּנִיָּאל פֶּרֶק ג' לֵא: נְבּוּכַדְנֶצַּר מְלָכָא לְכָל עַמְמֵיָא אֲמִיָּא וְלִשְׁנֵיָא דִּי דַּאֲרִין בְּכָל אֲרַעָא שְׁלִמְכוּן יִשְׁגָּא: אֲתִיָּא וְתַמְהִיָּא דִּי עֲבַד עִמִּי אֲלָקָא עָלִיָּא שְׁפֵר קַדְמִי לְהַחְוִיָּה: אֲתוּהִי כְּמָה רַבְרַבִּין וְתַמְהוּהִי כְּמָה תְּקִיפִין מְלִכּוּתָה מְלִכּוּת עֲלָם וְשְׁלֹטְנָה עִם דֵּר וְדֵר:

פרק ד כו לְקַצַּת יִרְחִין תְּרִי עֲשֵׂר עַל הֵיכַל מְלִכּוּתָא דִּי בָּבֶל מְהִלָּה הָוָה: עָנָה מְלָכָא וַאֲמַר הֲלֵא דָא הִיא בָּבֶל רַבְתָּא דִּי אֲנִי בְּנִיתָה לְבֵית מְלִכּוּ בְּתַקְףָּ חֲסִי וְלִיקֶר הִדְרִי:

ענה. הריס המלך את קולו והיה משתבח בעצמו ומתהדר ואמר הלא זאת היא צכל הגדולה אשר אני בניתי אותה להיות זה בית מלכות. בתקף. והנה בניתי אותה בחזק כחי לא צעור זולתי ואף רק לכבוד תפארת בניתי אותה לא לצורך מה להשגז זה מפני האויב כי ידי משלה לי: - מלכות דוד

ענה מלכא ואמר. ר"ל שאמר שאינו מתירא מן הגזירה כי תקיף כחו נגד בני אלים, כי הלא זאת היא צכל רעמא אשר אני בניתי לבית מלכות בתקף חסני וליקר הדרי - ואחר שכחי עמדה לי לצנות עיר מלכות כזאת וזולתי מללית א"ל לרדת ולתפך מחת מסבות, אם מלך חזקי וגבורתי אם מלך יקר הדרי צמעה וחסידות. וחשב שאם היה נגזר עליו גזירה כזאת היה נעשה איזה רושם צמלכות, אם שתקטן בית מלכותו, אם שיאבד חזקתו לצו ויקר הדרי, אף זאת כי אם שער עם אלקים ועם אנשים ויכול: - המלכ"ס

הלא דא היא - שמע עניים באים על הפתח וזועקים. אמר מה קול ההמון הזה באזני? אמרו לו עבדך, אלו העניים שקבעת להם עת פרנסתם. אמר